

Onder Lectoren

Symfonie voor iedereen

François Stienen In de serie ‘Onder Professoren’ komen ditmaal twee lectoren aan het woord. Peter van den Hurk is lector Community Arts aan Codarts, Hogeschool voor de Kunsten in Rotterdam; Merlijn Twaalfhoven is lector PopKunst aan het ArteEZ Conservatorium in Arnhem. Beiden zijn daarnaast actief als uitvoerend kunstenaar: Van den Hurk als theatermaker, Twaalfhoven als muzikant/componist.

Merlijn Twaalfhoven heeft net een groots project achter de rug. Van september 2006 tot juni 2007 was hij ‘stadscomponist’ van Zaandam. Een in Nederland unieke, door hem zelf bedachte functie. Als onderdeel van *{Droom}aandeZaan* componeerde hij een *Requiem voor een parkeer-garage* en organiseerde hij de *Fanfareflitzactie*, waarbij een fanfare het argeloos winkelende publiek in Zaandam verraste. De grand finale was de voorstelling *{Droom}ZomerNacht*, een vrije bewerking van Shakespeares befaamde stuk *Midzomernachtsdroom*. Zo’n 150 musici, dansers en acteurs – zowel professionals als amateurs – traden op in een oude munitiefabriek op een fabrieksterrein in Zaandam. Twaalfhoven vermengde klassieke muziek met flarden hiphop, fanfare en koorzang, en mixte daardoorheen nog wat percussie en tekstgedeeltes. PopKunst doorbreekt in zijn visie de grenzen van bestaande kunstvormen, met als ultieme doel het publiek meer te betrekken bij

de voorstelling. ‘PopKunst is kunst die leeft’, aldus Twaalfhoven.

Peter van den Hurk werkt – naast zijn baan als lector – al vele jaren als artistiek leider van het Rotterdams Wijktheater. Hij initieert en regisseert er voorstellingen voor en met Rotterdammers met uiteenlopende achtergronden. Na al die jaren is hij nog steeds gedreven om met mensen te werken die niet opgegroeid zijn met kunst. Van den Hurk: ‘Er is niets mooiers dan erbij te zijn wanneer mensen voor het eerst de magie van kunst ontdekken.’ Momenteel is hij bezig met een project waarin supporters van voetbalclub Feyenoord participeren. De liederen en rituelen die ze normaal uitsluitend in het stadion gebruiken, maken deel uit van een vernieuwende voorstelling. De essentie van Community Art is volgens Van den Hurk gelegen in het feit dat alles begint met de vraag: ‘Wat zijn de identificatiemogelijkheden van mijn publiek.’ Van den Hurk: ‘Wanneer je

als kunstenaar nalaat jezelf af te vragen hoe je de mensen kunt bereiken, ben je in feite een dolende ridder.’

Van alle tijden

Community Art en PopKunst zijn van alle tijden. De bakermat van Community Art ligt in Engeland, maar ook in Amerika is het een wijdverbreid fenomeen. De belangstelling ervoor in Nederland verloopt in golven, aldus onderzoekster Sandra Trienekens in een recent artikel. Zij maakte in opdracht van Cultuurnetwerk een uitgebreide inventarisatie van de Community Art-projecten in Nederland en kwam daarbij op een totaal van 150. Een van de meest in het oog springende projecten van de afgelopen jaren was *Bijlmermeer / Zwanenmeer*, een gezamenlijke dans-theatervoorstelling van scholieren uit de Bijlmermeer en leden van Het Nationale Ballet. Op de klanken en thema's van *Het Zwanenmeer* ontstond een fusie van hiphop, dans en klassiek ballet.

De toegenomen belangstelling in Nederland voor Community Art is volgens Van den Hurk voor een deel terug te voeren op het werk van Rick van der Ploeg. Van 1998 tot 2002 zorgde deze, als staatssecretaris voor Cultuur en Media, met zijn beleidsinitiatieven voor nogal wat opschudding in

‘De
kunste-
naar die
zich niet
afvraagt
hoe
hij de
mensen
kan
bereiken,
is een
dolende
ridder’

de kunstwereld. Men name de van bovenaf opgelegde verplichting om te komen tot een bredere kunstparticipatie heeft stimulerend gewerkt. Volgens Van den Hurk is de instelling van zijn lectoraat in september 2005 direct hierop terug te voeren.

Zijn opdracht als lector is het onderzoeken van de inhoudelijke en structurele voorwaarden waar een curriculum Community Art aan moet voldoen. Er wordt tevens van hem verwacht dat hij handvatten aandraagt voor het inpassen van zo'n opleiding binnen de bestaande opleidingsstructuur van een hbo. Eigenlijk had zo'n opleiding er in zijn ogen allang moeten zijn. Van den Hurk: ‘De samenstelling van de Nederlandse samenleving is de laatste jaren ingrijpend veranderd. Kunstopleidingen hebben daar nog op geen enkele wijze op gereageerd. Noch de inhoud, noch de studentenpopulatie vormen een afspiegeling van de diversiteit in de samenleving.’

Merlijn Twaalfhoven heeft er zo'n tweeënhalf jaar van de vastgestelde vier jaar opzitten als lector PopKunst. Met zijn 31 jaar is hij de jongste lector in Nederland en de enige op het gebied van popmuziek. PopKunst – een term die Twaalfhoven zelf introduceerde – mag niet verward worden met het begrip Popart. Bij PopKunst gaat het om ‘kunst die publieksgericht is, zonder concessies te doen aan eigenzinnigheid en oorspronkelijkheid’.

Zijn opdracht als lector behelst volgens Twaalfhoven ‘het onderzoeken hoe kunst meer in de wereld kan staan’. Een van de praktische doelstellingen die hij zich heeft gesteld, is het tot stand brengen van meer connecties tussen de buitenwereld en de hbo-instelling waar hij werkzaam is. Hij stimuleerde studenten van verschillende kunstdisciplines tot het maandelijks gezamenlijk organiseren van een avond in het plaatselijke theater. Op die manier krijgen studenten volgens Twaalfhoven een eerste kans om buiten de gebaande paden te treden.

Grensoverschrijdend

Een terugkerend aandachtspunt in de visie van zowel Twaalfhoven als Van den Hurk is het doorbreken van grenzen tussen de diverse kunstdisciplines. Dat is volgens beiden hoognodig.

Twaalfhoven: 'De hele kunstwereld is alleen maar gefocust op specialismen en op het nastreven daarbinnen van excellentie en kwaliteit. Met als consequentie dat de professionaliteit van een kunstenaar altijd gebonden is aan een enkele kunstdiscipline.'

Volgens Twaalfhoven is deze opvatting over wat kunst is, nog maar zo'n tweehonderd jaar oud. 'Kunst is, in alle culturen buiten het Westen en in alle tijden buiten nu, iets wat je meemaakt, iets waar je actief aan deelneemt en waarbij de scheiding tussen kunstenaar en publiek niet bestaat. Kunst heeft binnen zo'n benadering de vorm van een ritueel.'

In een boek dat Twaalfhoven aan het schrijven is, wil hij ingaan op tal van voorbeelden van hoe kunst door de eeuwen heen in de wereld heeft gestaan. 'Ik wil in dat boek heel duidelijk aantonen dat het een valkuil is om je te erg vast te bijten in professionalisme, specialisatie en kwaliteit. Ik wil mensen inspireren om meer te communiceren en om controle los te durven laten.'

Binnen de kunstbenaderingen die bekend zijn uit andere tijden en uit andere culturen zijn het niet alleen professionals die het kunstwerk realiseren. Twaalfhoven: 'In wezen gaat het over de verbinding tussen jezelf en het kunstwerk, waarbij je als participant geconfronteerd wordt met je eigen identiteit. Ik wil onderzoeken of die manier van kunstbeleving op de een of andere manier weer bij ons terug kan keren.'

Al tijdens zijn studie aan het conservatorium voelde Twaalfhoven zich niet thuis binnen de gangbare kunstopvatting. 'Docenten wezen ons er voortdurend op dat we keuzes moesten leren maken en dat we ernaar moesten streven om

ergens in te excelleren, anders zouden we het niet redden later. Ik vond die manier van kijken toen al niet interessant, zonder dat ik het duidelijk onder woorden kon brengen. Ik vond het vooral heel saai.'

Keer op keer merkt Twaalfhoven hoe diep het traditionele beeld van de afzonderlijke kunstdisciplines nog steeds verankerd is in onze opvattingen over kunst. Bij een dansvoorstelling denkt iedereen meteen aan een vast patroon van danspasjes, bij een theaterstuk hoort volgens de gangbare opvatting een duidelijk verhaal, en een muziekstuk zonder herkenbare melodie is in feite *not done*.

Zelfs bij de vaak onopgeleide deelnemers aan {Droom}aandeZaan liep hij tegen deze hokjesgeest aan. Twaalfhoven: 'Uitvoerenden hielden zonder uitzondering strikt vast aan de discipline waar ze voor gekozen hadden. Het kostte me heel veel moeite om de leden van het koor te laten bewegen en om de dansers hun mond open te laten doen, al was maar om iets te roepen.'

Van den Hurk pleit voor 'initiatieven die de gesloten kunstwereld openbreken'. Met als doel een kunst die niet meer het exclusieve bezit is van een culturele elite en die nieuwe doelgroepen aanspreekt: 'Beleidsmakers en theaterprogrammeurs moeten leren om niet meer alleen te redeneren vanuit de kunst die er al is.'

Een concreet project dat momenteel in Rotterdam draait, is de samenwerking tussen een Antilliaanse brassband en een Nederlands harmoniegezelschap. Een docent van het Rotterdams Conservatorium begeleidt deze bijzondere cross-over. Over en weer hebben de twee bands elkaar iets te bieden. Waar de Antilliaanse percussiemuzikanten iets meer 'toeters en bellen' zochten, daar had de harmonie, volgens Van den Hurk, juist behoefte aan Caribische ritmes.

Geen welzijnsprojecten

Over de precieze betekenis van Community Art zijn de meningen verdeeld, zo blijkt in de praktijk en uit verschillende publicaties. Het komt nog voor dat men voorstellingen afdoet als amateurkunst of welzijnsproject. Van den Hurk heeft het gevoel zich constant te moeten bewijzen. Vooral het vooroordeel dat Community Art geen hoog artistiek niveau zou hebben, is hardnekkig. Sommige critici, zo merkt hij, verwarren het met wat vroeger vormingstheater was. Van bezoekers aan het Rotterdams Wijktheater krijgt hij nog regelmatig te horen: 'Ik wist niet dat het zo professioneel was.'

Van den Hurk: 'De artistieke kwaliteit staat voorop, net als bij iedere andere serieuze toneelvoorstelling. Community Art voegt er alleen iets aan toe, doordat het bewust aansluiting zoekt bij de belevingswereld van nieuwe doelgroepen, vaak mensen die niet in staat zijn om te genieten van traditionele kunstuitingen. Het streven is om op die manier de kring van kunstliefhebbers uit te breiden. Dat komt de kunst in haar geheel ten goede. Het feit dat een kunstenaar besluit zijn kunst te presenteren op plekken en voor mensen die niet voor de hand liggen, zegt niets over

Van den
Hurk
pleit voor
'initiatieven
die de
gesloten
kunst-
wereld
open-
breken'

de artistieke kwaliteit. Hij blijft dat doen als kunstenaar.'

Naast 'nieuwe publieksgroepen' is 'sociale cohesie' het tweede sleutelbegrip dat in vrijwel alle publicaties over Community Art opduikt. Maar ook dit begrip leidt volgens Van den Hurk weleens tot misvattingen. 'De sociale implicaties van deze manier van werken zijn wat mij betreft niet specifiek voor Community Art. Het geldt voor kunst in het algemeen.'

In de beoogde opleiding zal volgens Van den Hurk wel veel aandacht komen voor sociale vaardigheden. Een kunstenaar die met Community Art bezig gaat, is in veel gevallen ook een coach, iemand die oog moet hebben voor de sociale en psychologische dynamiek in een groep. Van den Hurk staat een tweejarige masteropleiding voor ogen, ingericht volgens het principe van de meester-gezelverhouding. Studenten zullen vooral in de praktijk aan de slag moeten en de school zal meer een uitvalsbasis zijn, waar de begeleiding een op een is.

Naast een gerichte kunstvakopleiding als basisachtergrond, verwacht Van den Hurk van aankomende studenten dat ze in de praktijk ervaring hebben opgedaan. Kunstzinnige basisvaardigheden vormen weliswaar de basis, maar in de opleiding zal de nadruk liggen op alle extra's die nodig zijn bij Community Art. Van den Hurk: 'In de praktijk heb je te maken met mensen met een andere sociale en culturele achtergrond. Niet alleen allochtonen participeren, maar ook blanke mensen uit sociale milieus die weinig binding hebben met traditionele kunstuitingen.'

Af van gebaande paden

Dat de vernieuwende manier van kunst maken een groot beroep doet op de sociale vaardigheden van de uitvoerende kunstenaar, ontdekte ook Twaalfhoven tijdens de projecten in Zaandam. Het motiveren van alle betrokkenen bleek eigenlijk een wezenlijk onderdeel van

zijn vak. Het begon al bij het overtuigen van zijn eigen team van medewerkers – Twaalfhoven is leider van La vie sur terre. Vervolgens moest hij opdrachtgevers en overheden zien mee te krijgen, waarna hij voor de taak stond om de zeer diverse groep deelnemers te enthousiasmeren.

Twaalfhoven: 'De grote moeilijkheid bij mijn manier van werken is dat mensen vaak geen idee hebben waar het naartoe gaat. Tot aan de voorstelling ben ik vaak de enige die zicht heeft op het eindresultaat. Dat is natuurlijk het grote verschil met het maken van een opera of een toneelstuk, waarbij je werkt op basis van een uitgeschreven tekst of partituur, die van tevoren ingestudeerd kan worden.'

Omdat er voor zijn baan als stadscomponist en voor de projecten vaak geen geld was, kon en wilde Twaalfhoven niet altijd professionele medewerkers benaderen. 'Maar als geld geen motivatie is, dan moet ik zelf de motivatie zijn', bedacht hij toen. Rondfietsend door Zaandam bezocht hij alle repetities in buurt-huizen om mensen over te halen, mee te doen.

Hij vroeg zich het afgelopen jaar wel eens af, of hij zich niet beter gewoon weer aan zijn eigen vak van muziek maken moest gaan wijden. Hij had het gevoel alleen maar bezig te zijn met secundaire zaken. Totdat hij zich realiseerde dat het helemaal niet secundair was. 'Ik bedacht me opeens dat het eigenlijk tot de essentie van het kunstenaarschap hoort om mensen mee te krijgen en te verleiden tot het verlaten van gebaande paden.'

PopKunst is overal

'Nieuwe publieksgroepen' en 'sociale cohesie' zijn volgens Merlijn Twaalfhoven twee begrippen die het belang aangegeven dat Community Art voor de samenleving heeft. Wanneer je echter uitsluitend daar de nadruk op legt, ga je volgens hem voorbij aan wat de waarde van kunst is voor de mens.

boven: Peter van den Hurk, onder: Merlijn Twaalfhoven

In zijn optiek heeft PopKunst een ander vertrekpunt en gaat het een paar stappen verder. Twaalfhoven: 'Bij Community Art is het vertrekpunt de gemeenschap, bij PopKunst het kunstwerk. PopKunst begint waar Community Art kunst wordt. Community Art doet soms wel concessies aan de artistiekeiteit, en een voorstelling neigt wel eens naar welzijnswerk. Community Art werkt wat mij betreft per definitie ook niet met professionals, al is de

François Stienen

is publicist

aanpak wel professioneel. PopKunst werkt ook met situaties en non-professionals, maar betreft tegelijkertijd heel nadrukkelijk professionals bij de voorstellingen.'

Het lijkt een theoretische discussie. Vanuit verschillende invalshoeken komen PopKunst en Community Art uiteindelijk toch op hetzelfde punt uit. In tegenstelling tot de in zichzelf gekeerde, strikt autonome kunst, waar het gaat om de binnenwereld van de kunstenaar, en waar je als buitenstaander al dan niet bewonderend naar kunt kijken, zoeken beide het levende contact met de toeschouwer. Waar de traditionele kunst en de gevestigde kunstinstellingen nog hoofdzakelijk werken op basis van vaak statische exposities, concerten, en theaterstukken, daar zoeken zij naar alternatieve presentatievormen. Het gaat hun om kunst die communiceert, waarbij bezoekers soms deel uitmaken van de voorstelling en actief kunnen reageren op wat ze zien, horen, ruiken of voelen.

Net als Community Art wil PopKunst niemand uitsluiten. Het is niet alleen bestemd voor de mensen die al bekend zijn met de codes die toch in veel hedendaagse kunstgenres

PopKunst en Community Art zoeken het levende contact met de toe- schouwer

de toon aangeven. Wat Twaalfhoven tegenstaat in veel moderne kunst, is dat deze geproduceerd wordt om het produceren, zonder dat de kunstenaar zich afvraagt of en hoe deze kunst communiceert met het publiek. Veel kunst ligt daarvoor nutteloos opgeslagen in talloze galerieën en museumdepots.

Het bereiken van nieuw publiek is wel de uitdaging, maar voor Twaalfhoven zeker geen doel op zich. Het spelen met codes en verwachtingspatronen is wat hem boven alles interesseert. Verwarrende kunst wil hij maken, waar je geen label op kunt plakken. 'Mijn doel is om mensen het gevoel te geven dat de wereld vol magie en verrassingen zit. Ik hoop dat mensen in een project zoals in Zaandam erachter komen dat ze ook zonder geweldige muziek te maken, toch iets bijzonders teweeg kunnen brengen. Dat schoonheid niet alleen ligt in de virtuositeit van de uitvoering, maar ook in de intensiteit van de betrokkenen. Ik hoop dat mensen dat meenemen en voor de rest van hun leven meer openstaan voor de schoonheid die overal op de loer ligt. Want PopKunst is wat mij betreft overal aanwezig.'

Ook Van den Hurk ziet kunst op de meest uiteenlopende en onverwachte plekken opbloeien. Als een exponent van Community Art noemt hij hiphop, dat letterlijk op straat ontstond en zich verder ontwikkelde tot een geaccepteerde muziekstijl. Sowieso is de hele popcultuur wat hem betreft een voorbeeld van succesvolle Community Art. 'Het ging in de popcultuur niet zozeer om het zich afzetten tegen de bestaande orde. Ik zie het eerder als een kunstvorm die zich vanuit de directe, eigen beleving van jongeren heeft ontwikkeld. Dat soort kunst moeten we koesteren.'

Literatuur

Trienekens, S., M. van Hoorn en M-L. Damen (2006) *Kunst en sociaal engagement: een analyse van de relatie tussen kunst, de wijk en de gemeenschap*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.